

Introduktion til den ortodokse kirke

Af Dr. Alexandru-Marius Crişan, Lucian Blaga Universitetet i Sibiu, Rumænien.¹

1. Hvad er den ortodokse kirke?

Lad os betragte dette som en dialog, for den ortodokse kirke repræsenterer – ligesom alle andre religiøse institutioner – noget forskelligt for dem, der står udenfor og er helt ligeglade med kirken, for dem, der står udenfor, men sympatiserer med kirken, for dem, der er officielle medlemmer, men som ikke har noget som helst personligt engagement i det åndelige liv og endeligt for dem, der baserer store dele af deres hverdagsliv på kirkens lære.

For dem, der betragter kirken udefra eller med religiøs ligegyldighed, er den ortodokse kirke ikke andet end en gammel og uforanderlig institution. Den virker fanget et eller andet sted mellem den byzantinske storhedstid, den tyrkiske erobring af Konstantinopel og Balkanlandene, Sovjettidens kommunistiske regimer og østeuropæernes ”invasion” af Vesten i nyere tid, hvor nogle ortodokse lande har sluttet sig til EU eller har underskrevet en aftale om fri bevægelighed. Men der er helt sikkert mere at sige om den ortodokse identitet end dette!

For de fleste af dem, som har taget en sand ortodoks identitet til sig, er kirkens vej det liv, som Jesus Kristus og apostlene lærte verden. For mange vedrører dette ikke kun generelle trosaspekter, men selv de mindste liturgiske detaljer så som tøj, måden man synger, bønner, røgelse etc.

Noget af det første, som en udenforstående må gøre sig klart omkring den ortodokse selvforståelse, er, at det, som vi kalder ortodoks, på den ene eller anden måde må have en apostolisk oprindelse, og derfor er det ikke noget, man let gør til genstand for diskussion.

Det er vanskeligt kortfattet at forklare, hvad den ortodokse kirke er,² men vi kan begynde ved det, som klart definerer den ortodokse identitet – det, vi kan kalde den østlige kristne tankegang. Ortodoks kristendom er en smule som at køre i London.³ Som i alle andre religiøse identiteter er der regler, der gør sig gældende, men pilen vender den anden vej. At være ortodoks handler ikke om at blive mere sund, mere velhavende og mere vis – den ortodokse kirke har aldrig haft mulighed for at skabe de rigeste samfund eller de mest kendte universiteter – men ortodoks identitet betyder først og fremmest at være tro mod en særlig etos, som ikke er rationel, men heller ikke irrationel. Den østlige etos eller natur er en måde at forstå og gøre ting på, og de vigtigste karakteristika ved denne etos vil jeg beskrive i det følgende.

¹ Dette er et foredrag, som Dr. Alexandru-Marius Crişan holdt den 2. februar 2023 på en inspirationsaften i Viborg Stift om den ortodokse kirke. Foredraget, som blev præsenteret på engelsk, er her oversat til dansk af stiftspræst Peter Fischer-Nielsen. Oversættelsen følger normale dansksproglige konventioner – for eksempel er de fleste betydningsfulde ord *ikke* skrevet med store begyndelsesbogstaver, selvom dette måtte have været tilfældet i originalteksten.

² Har man mere tid, kan disse bøger anbefales: TIMOTHY WARE, *The Orthodox Church: An Introduction to Eastern Christianity* (Penguin Group, 2015); Bishop KALLISTOS WARE, *The Orthodox Way*, (Mowbray: London & Oxford, 1979); FREDERICA MATHEWES-GREEN, *Welcome to the Orthodox Church: An Introduction to Eastern Christianity* (Paraclete Press, 2015).

³ Analogien om at køre i London er taget fra Fr. Theophan Whitfields præsentationsark omkring den østlige kristne tankegang. Ideen om *Lex orandi – Lex credendi* som udgangspunkt for at forklare, hvordan den østlige kristne tankegang ser ud, er også taget herfra. Se:

<https://snbulletins.files.wordpress.com/2019/10/02-outline-intro-orthodoxy-02-of-08.pdf>

2. Lex orandi – Lex credendi (– lex vivendi)⁴

Bønnens lov er troens lov. Tilbedelsens lov bestemmer troens lov – ja, endda livets lov (lex vivendi). Hvad betyder det? Normalt vil man med udgangspunkt i bekendelsen udforme salmer og tekster til tilbedelse. I den ortodokse tankegang er denne rækkefølge vendt om. Liturgien går forud for teologien og vejleder denne. Vi kan overveje to generelle spørgsmål, som gør sig gældende i alle trosretninger:

Hvad tror vi på (et spørgsmål om teologi)?

Hvordan tilbeder vi (et spørgsmål om liturgi)?⁵

En vestlig logisk-rationel tænkning vil lægge vægt på teologien (*hvad tror vi på?*). Det er teologien, der nødvendigvis betinger indholdet af liturgien (de liturgiske tekster skrevet i overensstemmelse med troen).

For os er det modsat. Når spørgsmålet *hvordan tilbeder vi* kommer til at forme spørgsmålet *hvad tror vi på*, indebærer det, at i udviklingen af trosbekendelsen, den bibelske kanon og den senere kanoniske lov, er det den liturgiske Tradition (med stort T), der får hovedrollen. Der var en liturgisk tradition, før der var en universel trosbekendelse eller en bibelsk kanon. Vi kan endda gå dybere og nævne, at nogle tekster i Det Ny Testamente indeholder liturgiske hymner, der går tilbage til før nedskrivningen af Det Nye Testamente.⁶

Så ifølge ortodoks teologi går liturgien forud for Bibelen, hvilket betyder, at de liturgiske tekster menes at være del af en tradition, eller med andre ord: Bibelen er blot en del af denne tradition. Det er sådan, vi forklarer det historiske faktum, at under de første århundreders økumeniske koncilers synodale debatter, som faktisk skabte troens indhold, blev de liturgiske hymner citeret og ført ind i diskussionerne som argumenter. På den måde står den ortodokse etos helt i modsætning til den lutherske og til tanken om *Sola Scriptura*,⁷ hvor intellektet spiller hovedrollen. Det er fundamentalt i forhold til at forstå selve substansen af den østlige tankegang: Du kan ikke nå til nogen som helst erkendelse af Gud uden om tilbedelsen og liturgien. Nogle ortodokse teologer argumenterer for dette synspunkt ved at henvise til tekster fra Det Nye Testamente, for eksempel *Emmaus-vandringen* (Luk 24), hvor disciplene ikke var i stand til at genkende Kristus efter "prædikenen" (selvom det var Jesus selv, der holdt den), men kun efter at de havde modtaget *kommunion* – eller som vi ville formulere det: efter *eukaristisk tilbedelse*.

Lad mig formulere det på en anden måde, som måske kan lyde en smule underligt: Vi ortodokse tænker ikke først og beder bagefter.⁸ Nej, det er den liturgiske tilbedelse, som de ortodokse troende føler sig dybt følt forbundne med. Og det er liturgien, som har været i stand

⁴ Denne sætning føres traditionelt tilbage til Sankt Vincent ad Lérins. For mere information om *Lex orandi – Lex credendi* se: MARY-ANNE PLAATJES-VAN-HUFFEL, "Rethinking the Reciprocity between Lex Credendi, Lex Orandi and Lex Vivendi: As We Believe, so We Worship. As We Believe, so We Live", i *HTS Theologiese Studies/Theological Studies*, vol. 76, no. 1 (2020), tilgængelig på: <http://www.scielo.org.za/pdf/hts/v76n1/38.pdf>. For et protestantisk syn på spørgsmålet se: GLEN CLARY, "Lex orandi, Lex Credendi – a Reformed Perspective", tilgængelig på: <https://reformedforum.org/lex-orandi-lex-credendi-a-reformed-perspective/>

⁵ Fr. T. WHITFIELD, *The Eastern Christian Mind*.

⁶ Se for eksempel de kristologiske hymner i Det Nye Testamente: Joh 1,1-18; Fil 2,1-11; Ef 1,3-14; Ef 2,14-18.

⁷ Læs mere om forholdet mellem *Lex orandi* og *Sola Scriptura*: DAVID A. WILLIAMS, "Sola Scriptura Statuat Lex Orandi: Toward a Transcultural Theology of Liturgy" (2017). *Faculty Publications*. 857. Tilgængelig online på: <https://digitalcommons.andrews.edu/pubs/857>

⁸ Fr. T. WHITFIELD, *The Eastern Christian Mind*.

til at omvende og erobre mange ikke-ortodokse hjerter. Det forklarer også, hvorfor den byzantinske rite har udviklet sig så meget i løbet af århundrederne, og hvorfor så meget teologisk energi er blevet investeret i at udvikle riten til en liturgisk oplevelse.

Men der er også en anden og mindre positiv facet, nemlig at undervisning, prædikener og alt muligt andet, der har med trosoplæring at gøre, ikke gives ret stor opmærksomhed – eller i hvert fald ikke blev givet særlig stor opmærksomhed, før den ortodokse identitet mødte Vesten og blev inspireret til at udvikle aktiviteter, der er knyttet til undervisning og religiøs uddannelse. Den store betydning, som liturgien har fået, forklarer også det begrænsede kendskab, som mange i den ortodokse verden har til troens læresætninger og den beskedne interesse i forhold til selv at læse i Bibelen. I stedet er der en stor trofasthed over for liturgien og kirken.

De fleste af de ortodokse troende, der hver søndag går i kirke (hvilket i det mindste er tilfældet i de lande, der har en ortodoks majoritet) kan næppe på en bare nogenlunde tilfredsstillende måde forklare kristendommens vigtigste dogmer: treenigheden og inkarnationen. Men de vil stadig gå i kirke, fordi den oplevelse, som den guddommelige liturgi giver, har forrang for alle intellektuelle aspekter. Dette forstod de katolske polske og østrigske autoriteter til fulde i det 16. og 17. århundrede. De indså – efter mange forgæves forsøg på at konvertere de ortodokse ukrainere og rumænere i de territorier, som de midlertidigt administrerede, til den romersk-katolske tro – at disse ortodokse aldrig ville opgive deres tro, selvom ukrainere og rumænere dengang stort set ingen religiøs uddannelse havde. *Forfædrenes lov* var det udtryk, som almindelige ortodokse brugte til at referere til det, som vi i dag teologisk kalder den byzantinske rite. De katolske autoriteter indså til sidst, at det måske kunne lade sig gøre at bevare den ortodokse liturgi, mens de ændrede nogle små detaljer i troen. Resultatet blev, at to af de største græskkatolske kirker blev født: Den ukrainske og den transsylvanske (rumænske). Den græskkatolske kirke er altså romersk doktrin og byzantinsk liturgi.⁹ Men lad os nu vende tilbage til den byzantinske liturgi.

3. Den byzantinske rite

3.1. Personlig bøn

Der findes ikke nogen universelt vedtaget regel for de almindelige troende eller en bønnebog i stil med den katolske kirkes *breviar*. Normalt består lægpersoners morgen- og aftenbønner af salmer, tekster af kirkefædrene, bibelpassager etc.¹⁰ Normalt beder man sin personlige bøn i et "bedehjørne" i hjemmet, indrettet med ikoner og lys. Lægpersoners personlige bøn må også have en åndelig faders velsignelse, og for at få den må bønnen være til at overholde: *Bed som du kan, ikke som du ikke kan!*¹¹ Derfor må man vælge et program, som man kan overholde over en lang periode. Og her har man behov for professionel rådgivning fra en

⁹ For en opdateret diskussion af den græsk-katolske identitet og de nuværende relationer mellem ortodokse og græsk-katolske se: Vladimir Latinovic and Anastacia K. Wooden, *Stolen Churches or Bridges to Orthodoxy?*, Volume 1: *Historical and Theological Perspectives on the Orthodox and Eastern Catholic Dialogue, Pathways for Ecumenical and Interreligious Dialogue*, Palgrave Macmillan 2021; eller min anmeldelse af dette værk: ALEXANDRU-MARIUS CRIȘAN, „Review of Vladimir Latinovic and Anastacia K. Wooden, *Stolen Churches ...*”, *RES - Review of Ecumenical Studies Sibiu* 13 2(2021), p. 340-345. Tilgængelig online på: <https://sciendo.com/es/article/10.2478/ress-2021-0030>

¹⁰ Et eksempel på en ortodoks bønnebog kan ses her: <https://www.transchurch.org/ourfaith/prayers>

¹¹ Udsagnet er faktisk taget fra en bog af den anglikanske ærkebiskop af York: STEPHEN COTTELL, *How to Pray* (Church House Publishing, 2010).

åndelig fader. Vi skal snart se, hvorfor der bliver lagt så meget vægt på en god bederutine i den ortodokse spiritualitet.

3.2. Klosterbønnen

I klostrene følges en officiel liturgisk rutine kaldet *Timernes liturgi*. Hvert eneste af dagens øjeblikke bliver helliget gennem bøn. Den liturgiske dag begynder faktisk om aftenen med midnatsbønnen, hvis salmer¹² og hymnologiske indhold ligger meget tæt op ad en begravelsesmesse. Den er præget af en immanent eskatologi, inspireret af lignelsen om de ti brudepiger (Matt 25):¹³ *Kristus kommer igen midt i dit livs nat, vær beredt!* Det er meget interessant og smukt og samtidig oplagt, når man har med en symbolistisk rite som den byzantinske at gøre. Der er ikke noget bedre tidspunkt til at kontemplere over og få en forsmag på døden som i nattens mørke, mens man beder i stearinlysets skær. En begravelse er en persons *eschata*, og hver nat forberedes man til det øjeblik, ja man kan ligefrem sige, at munkene hver nat på forhånd fejrer deres egen begravelse. Om morgenen holdes en gudstjeneste dedikeret til Kristus som lys fra oven: *Æret være dig, som har sendt os Lyset!* I de fleste klostre er der også en daglig eukaristisk fejring.

Det er vigtigt at bemærke, at man normalt ikke vil finde såkaldte aktive monastiske ordener i den ortodokse kirke – ordener som er dedikeret til filantropisk eller socialt arbejde. Man vil næsten udelukkende finde kontemplative klostre, hvis eneste opgave det er at følge dagslyset, nattemørket og bederytmen fra søndag til søndag. På den måde kan man sige, at der er et særligt skel mellem verden og klosterlivet.

Lad os nu vende tilbage til den ortodokse spiritualitets store behov for at have en fast bederutine. Man kan få den oplevelse, at bønnen i sandhed er universel og kosmisk, når man mediterer over betydningsfulde åndelige ord og holder en særlig dagsrytme. *Kosmos* betyder *verden* på græsk, og gennem en bederutine kan man komme til at opleve sig som en del af *kosmos*. I den ortodokse kirke – hos dem, som søger et dybere åndeligt liv – handler det ikke kun om, *hvordan* man beder, men også – og mest af alt – om, *hvornår* man beder, så dagens særlige øjeblikke kan helliges. Det er ikke så vigtigt, *hvor meget* man beder i løbet af en dag, vigtigere er det, *hvor lang tid* man er i stand til at holde en bestemt bederutine. Kun gennem en lang bederutine, der gentages, kan man opnå en kosmisk åndelig erfaring og med det en oplevelse af, hvad det betyder at være fuldt menneskelig, fordi vi er forbundet med *kosmos* omkring os.

3.3. Faste

Overalt er der cyklusser og rytmer, der former vores liv. Faste skal også ses i det lys. Den ortodokse kirkes ernæringsmæssige vejledning er forbundet med landbrugssamfundets årstider og aktiviteter: såning, høst og kvæghold. Men den har også yderligere et aspekt: Den lægger sig tæt op ad, hvordan et naturligt økologisk fødeindtag og en naturlig orden ville se ud uden menneskers kunstige indgreb. Ingen kan være fuldt ud vegetarisk eller have mulighed for at spise kød hver dag uden hjælp fra kunstigt lys, kunstig opvarmning, moderne transportmidler og fødevarerforarbejdning.

¹² Jeg tænker især på salme 118 (ifølge den byzantinske salmenummerering – salme 119 ifølge den vestlige salmenummerering), som er den længste af Bibelens salmer. Denne salme, som indeholder mange kontemplative vers, findes både i midnatsbønnen og i den ortodokse begravelsesliturgi.

¹³ De vigtigste hymner i midnatsbønnen har referencer til lignelsen om de ti brudepiger og anvender en immanent eskatologi – se hele liturgien her:

<http://www.saintionah.org/services/midnight.htm>

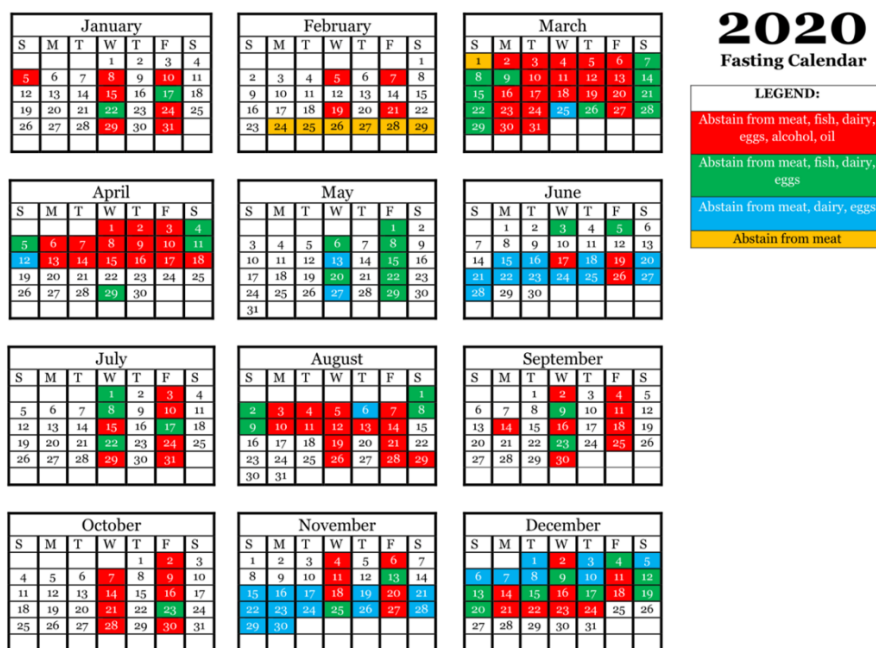
Den ortodokse kirkes fasteprogram har ikke et ideologisk eller økologisk rationale, men det er udelukkende forankret i en trofasthed mod traditionen. Indtil for nylig fulgte de fleste ortodokse familier fasteprogrammet, og for eksempel i Rumænien kan man i fødevarerbutikkerne finde hylder med fastemad.¹⁴ Det har også betydet, at veganske eller vegetariske koncepter eller guruer ikke har haft stor succes i de ortodokse samfund.

Et internet-meme, der sammenligner nyere veganske trends med den ortodokse kirkes lange tradition for faste.

Hvis de ortodokse fasteregler følges fuldt ud, omfatter fastedagene næsten halvdelen af årets dage: 40 dage før jul, 47 dage før påske, to uger før den 15. august (Sankt Marias fest), cirka en uge i juni før Sankt Peters og Sankt Paulus' fester samt alle onsdage og fredage i løbet af året. Når man faster, afstår man fra kød, fisk, mælkeprodukter og æg.

En fastekalender kan se således ud:¹⁵

3.4. Sang

I den normale ortodokse tilbedelse er der kun a cappella-sang. Sangen ledsages altså ikke af instrumenter, men alle de troende opmuntres til at synge med. Det sker ikke altid, for folk kender ikke altid salmerne, men vi gentager dem utallige gange: *Κύριε, ἐλέησον* (Herre, forbarm dig!), *Σοί, Κύριε* (Til dig, o Herre) eller *Παράσχου, Κύριε* (Skænk os, o Gud!). Disse korte udtryk synges altså ikke kun af koret, men af hele menigheden.

Når vi synger, må vi også danse! Vi har dog ikke en egentlig dans i den ortodokse kirke, men vi har en fysisk bevægelse, som vi udfører ganske ofte under de liturgiske tjenester:

¹⁴ Teksten på hylderne er ikke *vegetarisk mad*, men *fastemad*.

¹⁵ Fastekalenderen er taget fra et amerikansk ortodoks sogns hjemmeside – se: <https://www.allsaintstoronto.ca/bible-study-blog/2020-one-page-fasting-calendar>

korsets tegn. Korstegnet udføres, hver gang Treenigheden eller Jesu navn nævnes, men også i de øjeblikke, hvor den troendes hjerte bliver rørt af tilbedelsen eller prædikenen. En ortodoks teolog – tidligere baptist – har sagt, at korstegnet i den byzantinske rite er som det moderne *amen* i baptist- eller pinseprædikener. Menigheden føler med det samme, når der er et intenst åndeligt øjeblik og gør korstegnet. Korstegnets bevægelse er kirkens ældgamle *amen*.¹⁶ Det har en smuk koreografi: De tre fingre repræsenterer treenigheden, og de to fingre repræsenterer Kristi to naturer. Hånden bevæger sig først op, så ned, så til højre og til sidst til venstre (ikke fra venstre til højre som i de katolske eller protestantiske kirker). En har engang skrevet, at de ortodokse bogstaveligt talt holder deres teologi i deres hænder.

3.5. Hjertebønnen

Man kan ikke afslutte beskrivelsen af den byzantinske rites private og fælles tilbedelse uden at nævne Jesus-bønnen eller hjertebønnen, som den også kaldes. Den optræder første gang hos ørkenfædrene i Egypten. De havde ikke altid mulighed for at deltage i storslåede gudstjenester, og i stedet brugte de simple bønner, som de gentog. Selvom der både findes kortere og længere versioner, så lyder den mest anvendte form af Jesus-bønnen således: *Herre Jesus Kristus, Guds Søn, forbarm dig over mig, synder!* Ikke alle (eller alle tider) har følt sig hjemme i præcis disse ord. Kirkefædrene brugte ikke altid bønnen i denne form, men brugte forskellige varianter, der passede til forskellige tider og på forskellige steder. Hvad betyder det at bede denne bøn? Paul Evdochimov svarer således: "Tilføj blot Jesus til din tanker".¹⁷ Bønnen har tre primære teknikker:

a) *Åndedrætsteknikker*

At trække vejret ind og ud. Dette er ret tæt på nogle buddhistiske praksisser.

b) *Opmærksomhed på ordene*

At gentage en sætning eller sige en kort bøn hjælper os til at koncentrere os og til at sætte spørgsmålstegn ved os selv. Vi må være opmærksomme på, hvilke af bønnens ord der taler til os i forskellige perioder af vores liv.

c) *Brug af bedekrans*

At anvende noget materielt til at tilkoble vores tanker. Denne praksis er ret tæt på den katolske kirkes brug af rosenkrans – dog med få vigtige forskelle.

Der er studier, der påviser udbyttet af at meditere over korte gentagne sætninger (og/eller gentagne sange, som for eksempel dem, der bruges i Taizé-kommuniteten).¹⁸ Jeg antager, at det skyldes, at gentagelser hører sig til i lidenskabens sprog. Elskende bruger altid gentagelser

¹⁶ Ideen er taget fra den allerede citerede Fader Theophan Whitfield, der tidligere var baptist, inden han konverterede til den ortodokse tro.

¹⁷ Et absolut *must* for dem, som vil fordybe sig i hjertebønnen er bogen: *En russisk pilgrims beretninger*. Bogen, som er skrevet af en ukendt forfatter, er udkommet på forskellige sprog og i forskellige oversættelser.

¹⁸ Se for eksempel: JOHN J. PILCH, "Music and Trance", i *Music and Altered States. Consciousness, Transcendence, Therapy and Addictions*, red. DAVID ALDRIDGE & JÖRG FACHNER (London: Jessica Kingsley Publishers, 2006), p. 47 ff. (her nævnes især de korte og gentagne Taizé-sange). Der er dog en betydelig forskel mellem brugen af bønnen i den ortodokse kirke og i Taizé-sangene, hvilket det 20 århundredes store franske ortodokse teolog Olivier Clement har blik for. Se: OLIVIER CLEMENT, *Taizé – Un sens à la vie* (Paris: Bayard Éditions, 1997), p. 64.

i deres kærlighedserklæringer – eller modsat, personer, som hader hinanden eller skændes, gentager også altid deres argumenter. Syge personer ynder igen og igen at fortælle om deres sygdomme eller om deres frygt.

Der sker noget i vores hjerne, når vi træder ind i en rytme af gentagne bønner eller sange. På et åndeligt niveau oplever vi det meste af tiden en fragmentering. Vi lever som sind og krop, men mister kontakten til hjertet. Med kirkefædrenes ord kan man sige, at vores evne til at holde os i kontakt med Gud hænger sammen med vores evne til at være stille. Sindet kan ikke følge med i den enorme kaskade af tanker, fortrydelser, minder, billeder, indtryk, forventninger og reaktioner. Sindet forsøger fortvivlet at jage dem alle bort, men det er ikke designet til at være denne højeste instans i mennesket – det er hjertet. Stilhed er en form for bøn. En kort, gentagen bøn udøvet i stilhed er en måde at koncentrere sig på og kan blive et omdrejningspunkt for vores indre liv.

4. Ikoner

Vi bliver nødt til at sige noget om den kunst, som man ser, når man går ind i en ortodoks kirke: ikonografien. Ikonografi er noget, der naturligt blev overtaget af kristne fra jødiske og prækristne hedenske samfund. Jeg tror, vi kan blive enige om, at den jødiske kult og kultur ikke var total *uikonisk* – et godt eksempel på det er Dura Europos-synagogen.¹⁹

Ikonerne er blevet så vigtige for den ortodokse identitet, fordi der var en periode i det byzantinske imperium mellem det 7. og 8. århundrede, hvor *iconodoulia* (veneration for ikoner) blev forbudt ved politisk magt. Ikon-kulten blev til sidst genetableret, og afvisningen af ikoner blev selv afvist, da kirken formulerede, at ikonerne er det ultimative udtryk for inkarnationslæren. Man tænkte således: Hvis man afviser ikoner, så tager man noget fra inkarnationslæren, og dermed tager man noget fra det kristne evangeliums helhed. Ikoner er altså noget, som altid har bestået i den ortodokse kirke, og som er blevet en del af bekendelses-grundlaget. Det forklarer, hvorfor vi stadigvæk har en søndag i det liturgiske år, som er dedikeret til ikoner, og som bærer navnet: *ortodoksiens søndag*.²⁰

Den østlige kristne tankegang har altid været fuld af symbolisme. Alting må have en betydning, og alting er i den byzantinske rite forbundet med en dybere virkelighed. Det er derfor meget let at betragte ikonerne som *symboler* i den oprindelige græske betydning af ordet: to virkeligheder, der grundlæggende er forenet på en usynlig måde, men som er bundet sammen af synlige tegn.

Men lad os nu tale om nogle af ikonografiens kendetegn. Nogle meget konkrete og håndgribelige standarder og kunstneriske normer må overholdes, før en ikon er en ikon. Ikke alle malerier kan være en ikon, fordi – som vi skal se – ikoner spiller en aktiv rolle og har en aktiv funktion i tilbedelsen.

4.1. Tilsidesættelse af det normale perspektiv

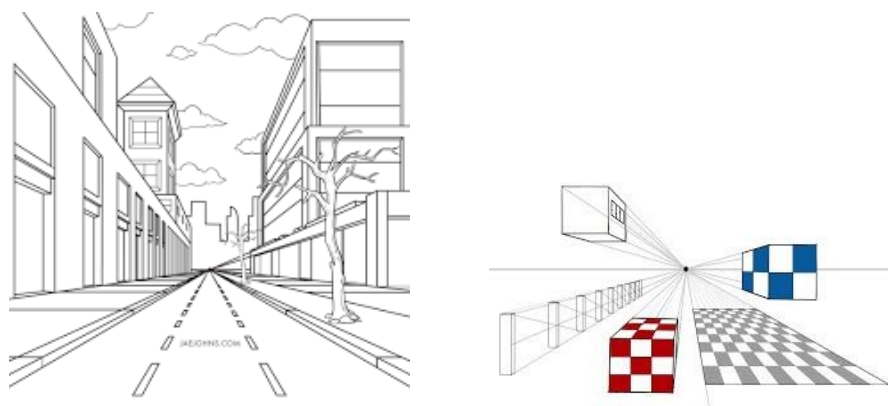
Alt for ofte bliver ikoner blot betragtet som dekorativ kunst. Men det er ikke en rigtig opfattelse af ikoner. Ikoner er faktisk en slags anti-kunst, fordi ikonografien ikke respekterer de normale kunststandarder. En af disse standarder er det normale tredimensionelle perspektiv i malerier, hvor objekter i forgrunden altid skal være større end objekter i baggrunden. Normalt er der også en perspektivlinje, der går dybere ind i maleriet mod et centralt horisontpunkt. I en byzantinsk ikon vendes alle dette om.

¹⁹ Se mere information og se nogle af billederne fra denne ikoniske synagoge her :

<https://www.thetorah.com/article/retelling-the-story-of-moses-at-dura-europos-synagogue>

²⁰ Den første søndag i fasten.

Her ses eksempler på normale tredimensionelle billeder, som har et centralt horisontpunkt, og hvor objekterne i baggrunden er mindre end objekterne i forgrunden:

Her ses eksempler på byzantinske ikoner med et omvendt perspektiv²¹ og intet centralt horisontpunkt. Objekterne i baggrunden er ikke mindre end dem, som er i forgrunden, og konvergenslinjerne er vendt om:

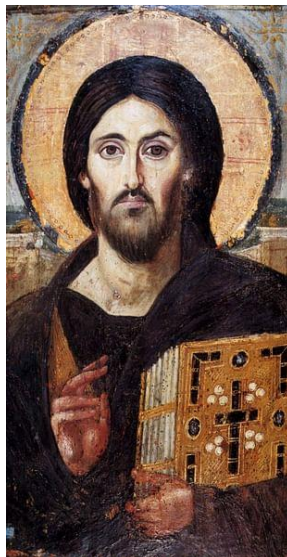
I ikonen til højre ser vi, at bygningerne i baggrunden ikke er mindre. Vi burde heller ikke være i stand til at se ydersiden af bygningerne i både højre og venstre side af ikonen. Og hvis man følger konvergenspunktet, vil man se, at linjerne faktisk fører mod betragteren.

²¹ Der er en betydelig debat blandt specialister om det omvendte ikon-perspektiv. Blandt dem som bakker op om det som et nødvendigt træk ved en byzantinsk ikon, finder man den anerkendte teologi Fr. Pavel Florensky, se: <https://catalog.obitel-minsk.com/blog/2020/03/the-reverse-perspective-in-iconography>; Fr. Theophan Whitfield, se: <https://snbulletins.files.wordpress.com/2019/12/07-outline-intro-orthodoxy-07-of-08.pdf>). Der er også dem, der mener, at det omvendte perspektiv kun er en myte – se <https://mmekourdukova.livejournal.com/468333.html> eller <https://russianicons.wordpress.com/2011/09/01/reverse-perspective-another-icon-myth/>

Horisontpunktet i en byzantinsk ikon er faktisk ikonens beskuer – *denne verden*. Ikoner skal altså ikke hjælpe vores sind til at undslippe et jordisk *her* og tage os til et himmelsk *der*, for der er ikke noget centralt horisontpunkt. De har ikke den funktion at hjælpe os med at meditere eller reflektere passivt, som når vi betragter et maleri med et smukt landskab – men derimod skal de give os en fornemmelse af en tilstedeværelse, der åbner sig mod os. Der er intet eskapistisk ved ikoner – jeg vover endda at sige, at det er forkert at kalde ikoner for *vinduer til himlen*. For det giver det indtryk, at der findes to distinkte og ontologisk adskilte virkeligheder. Ved at bruge det omvendte perspektiv føder ikonerne derimod den ide i os, at det er os, der bliver betragtet af den virkelighed, der er i ikonen – og ikke omvendt. Den himmelske virkelighed åbner sig op og forener sig med os gennem liturgien. Det er den primære funktion ved ikoner: at skabe indtrykket af foreningen mellem to virkeligheder og at indgyde os en fornemmelse af sand tilstedeværelse. Intet ydre perspektiv, ingen bevidsthedsflugt, meditation eller refleksion. Tværtimod, kan vi sige, på en meget politisk ukorrekt måde: ikoner invaderer vores rum.

4.2 Tilsidesættelse af virkelighed gennem symbolik

Ikoner er hverken billeder eller fotografier, og de indeholder ikke realistiske følelser – de er snarere at betragte som stilistiske, simplistiske eller endda tegneserieagtige. Det er ikke meningen, at en ikons repræsentation af Jesus eller en helgen skal fortælle os, *hvordan* han eller hun var, men snarere *hvem* han eller hun var. Ansigtet, hvis øjne altid er vidt åbne, og som ikke viser følelser, kigger på dig. Man bliver i ikonen udfordret af blikket fra Jesus eller en helgen. Detaljerne ved hver enkelt person, der er repræsenteret i en ikon, er symbolske, doktrinske og teologiske.

Man finder nogle dogmatiske og teologiske symboler i ikonerne: de græske bogstaver “O Ω N” (faktisk “Ὁ ΩΝ” som betyder *Han, som er* – se 2 Mos 3,14); øjnene, som i samme ikon har forskellige former og mål og dermed på samme tid kan repræsentere Kristus som sand Gud og sandt menneske; de tre stjerner i Sankt Marias klæder, som repræsenterer Marias absolutte renhed eller jomfruelighed før, under og efter at have født Jesus – og så videre.

En anden tilsidesættelse af virkeligheden er den gyldne horisont, som er så karakteristisk for næsten alle ikoner. Selv i ikoner, hvor der optræder bygninger, er baggrunden eller horisonten altid gylden, ikke blå – himlen mangler. Den gylden-gule baggrund repræsenterer

det, der faktisk ikke kan være repræsenteret: det absolut rene, Guds immanente natur, som er evig og uforanderlig, men som understøtter alting og er altings baggrund. Ikonens gyldne baggrund er det samme som den resonante lyd *ison* er for den byzantinske musik – en konstant baggrundslyd, som ikke forandrer sig, og som har den funktion at skabe en simpel harmoni.

5. Konklusioner

Måske husker I analogien om at køre bil i London? Den østlige bevidsthed eller etos er meget forskellig fra en vestlig protestantisk tilgang til tro, især når det kommer til liturgi. Men det bør ikke på nogen som helst måde få os til at afholde os fra at ville vide mere om hinanden, og det bør ikke forhindre os i at betragte hinanden som del af den samme trosfamilie. De forskellige tilgange til tro kan forstås i lyset af den kompleksitet og rigdom, som Jesus liv indebar – den kristne teologis kompleksitet.

Et andet vigtigt aspekt, som jeg gerne vil nævne, er behovet for at have en dialog, der ikke kun er baseret på, hvad der er fælles, men som også er baseret på en levende erfaring af mødet med hinanden. Der er ingen grund til at tilrette vores identiteter med henblik på at virke mere ens ved kun at nævne, hvad vi har til fælles. Vores identiteter vil forekomme langt mere fascinerende for hinanden, hvis vi præsenterer dem, som de virkelig er.